

BLOK I REVOLUCIJA

(POEMA »DUANAESTORICA« I DOSTOJEVSKI)

O Blokovoј poemi »Dvanaestorica«, koju mnogi smatraju najljepšim poetskim djelom oktobarske revolucije, dosta se već pisalo. Unatoč tome, u poemi je ostalo i značajno sporno mjesto: vizija Krista koji korača na čelu crvenogardista kroz mećavu snijega i revolucije. Ta vizija uzrujava mnoge konzervativne kršćanski-religiozne ljude kao i sve protivnike oktobarske revolucije koji u njoj vide blasfemiju. A isto su tako nezadovoljni vizijom neki koji stoje na drugoj strani, napose oni za koje su i revolucija i ateizam jednako tako ukočene dogme, kao što je to za prve dogma o nespojivosti Kristove božanske ličnosti s boljševičkom revolucijom i na kraju sa socijalizmom uopće. Pa i sam je pjesnik naknadno bio u nedoumici pred tim vlastitim zamišljajem svoje mašte, kako nam svjedoči jedna njegova zabilješka, ali ga ničim drugim nije mogao zamijeniti, jer je poema, unatoč ogradama, iznikla iz njega ljudski, poetski i idejno elementarno. Zbog toga je, uprkos strastvenim prigovorima slijeva i zdesna, i nije izmijenio, mada je za to do časa svoje smrti imao još dosta vremena. Poemu je napisao u siječnju 1918, a umro je 7. kolovoza 1921. godine.

Sve to dokazuje da je povezanost ove, na prvi pogled svakako neuobičajene vizije koja je simbol i gotovo već alegorija, s pjesnikovom ličnošću, s čitavim njegovim ljudskim i poetskim bićem tolika, da je od njega nedjeljiva. Radi se, dakle, o dubljem korijenu i izvoru no što je to bila trenutna inspiracija koju su u pjesniku izazvali revolucija i zanos onih dana. Poemu je, tako reći, napisao u jednom dahu, u dva dana, mada je cijeli proces stvaranja trajao tri sedmice. Kada su neki pretpostavili da se pjesnik dugo bavio poemom i da je ona čak »rođena u mukama«, jer je na njoj »biljeg velikih stvaralačkih napora«, odgovorio je Blok: »Ne, obratno, ostvarena je u zaletu, u nadahnuću, harmonično, jednim zamahom.«

Prvi put spominje Blok poemu u svojoj bilježnici 8. siječnja: »Cijeli dan – 'Dvanaestorica' ... U nutrimi drhti.« Na dan 15. siječnja zapisao je: »Moja se 'Dvanaestorica' ne kreću naprijed.« 27. i 28. siječnja zapisuje da je radio na poemi. To su bila, vjerojatno, ona dva odlučujuća dana o kojima je govorio prijatelju književniku K. I. Čukovskom. 29. siječnja Blok je zapisao: »Strašan šum koji narasta u meni i uokolo mene ... Danas sam – genij.« A 4. veljače: »'Dvanaestorica' – završena, odmor.« Kronološki gledano, proces nastajanja i stvaranja bio bi prema tome ovakav: poemu je započeo 8. siječnja, a 28. siječnja rukopis je bio završen, jer je taj datum zabilježen i na njemu. 18. veljače djelo je već izašlo u novinama »Zastava rada« (»Znamja truda«). A kako je poema bila ostvarena u snažnom pjesničkom zaletu, to u rukopisu i nema mnogo varijanata ni većih razlika u odnosu na štampani tekst.

Oktobarska je revolucija potresla Bloka do u srž i privukla ga. O tome ne svjedoče samo poema »Dvanaestorica« i pjesma »Skiti« nego još više esej »Inteligencija i revolucija«, a podjednako i razni odlomci iz njegovih dnevnika. I jedno i drugo povezano je s poemom. Što je Blok u njoj ispovijedao u poetskom obliku, to je u eseju kazivao esejistički i publicistički, a u dnevniku lično i intimno. Atmosfera revolucionarnih dana dobila je poemom klasičnu i plastičnu sliku s nekoliko poteza: vjetar, snježna vijavica, izgubljeni ljudi staroga svijeta, od starice, buržuja, gospođe, prostitutke i skitnice do svećenika i psa, do zdvajajućeg pjesnika s dugim kosama, i, na drugoj strani, dvanaest crvenogardista. Vjetar trga transparent sa zastarjelim natpisom: »Sva vlast Ustavotvornoj skupštini«, koju je revolucija raspršila i krenula naprijed, a u njezino ime gradom korača dvanaest njezinih vojnika, dvanaest apostola. Sloboda je stigla bez boga. Ali, i među vojnicima revolucije ima izdajica, Juda-Vanjka koji je Petji preoteo Katju. Petja ustrijeli prostitutku Katju, Vanjka mu ovaj put pobjegne, no Petja i dalje pati. Njezinom se smrću nije smirio, ni u bolesti ni u ljubavi. Ta škrto ocrтана epizoda, zapravo je jedina fabula u poemi (u tradicionalnom smislu), međutim, to je samo naoko: sav metež i vrenje revolucije s prirodom, društvom i ljudima, prizorom su i radnjom poeme.

Poema bi se, na kraju krajeva, mogla svršiti stihovima: »Trah-tah-tah! Trah-tah-tah!« Crvenu bi zastavu mogao nositi čelni crvenogardist. Tako bi poemu završio Majakovski ili Damjan Bjedni koji je svojom poemom »Glavna ulica«, kao protutežom Blokovo »Dvanaestorici«, pokušao u smislu boljševičke idejnosti ostvariti idejno čišće djelo. S formalno-estetske strane takav bi završetak, štaviše, bio moguć. Poema bi tada postala čista balada iz vremena revolucije s fabulom o Petji koji je ubio nevjernu ljubavnicu i koji će se jednom još osvetiti i izdajničkom Vanjki. I poema bi, na prvi pogled, postala idejno cjelovitija i neoporecivija, no da li bi onda još bila Blokova? Mislim, naime, u onom bitno blokov-

skom smislu koji je značajan za njega i kao pjesnika i kao čovjeka, u smislu u kome je svaka istinska pjesma nešto individualno, nedjeljivo povezano sa stvaralačkim »ja«. S vizijom na kraju balada se promijenila u revolucionarnu legendu i poema je dobila izrazito blokovsko značenje i ideju, jer je bila izrazom pjesnikova svojevrsnoga, ljudski i poetski intimnog doživljaja revolucije i njezinih dana od veljače do listopada. Zato se ove vizije koja neusiljeno prelazi u alegoriju, Blok nikada nije mogao odreći, mada su mu mnogi prigovarali zbog nje, a u trenucima je i sam spoznavao da je neuobičajena i možda čak neprimjerena te i politički i kao pogled na svijet u prvi mah nelogična i protuslovnja boljševičkoj ateističkoj ideologiji.

Blok međutim nije htio aktuelnu političku parolu, tražio je dušu revolucije.

U dane kada je stvarao »Dvanaesticu«, pjesnik se susretao s raznim predstavnicima sovjetske vlasti, najčešće s narodnim komesarom Anatolijem Vasiljevičem Lunačarskim. Jednom prilikom rekao mu je: »Vas zanima politika, interesi partije. Ja, mi pjesnici, mi tražimo dušu revolucije. Prekrasna je. I tu smo mi uz vas.« Revoluciju nije doživljavao samo uokolo sebe, ne samo nekim izvanjskim primanjem, nego isto tako i u sebi i iz sebe, iz svoga »ja« i vlastite pjesničke tradicije koja je u to doba već imala čvrstu fizionomiju i koja se u svom unutrašnjem biću više nije ni mogla promijeniti, nego u revoluciji samo dokraja oblikovati novim doživljajima i spoznajama.

Osim različitih političkih zapisa, zabilježenih u dnevniku više kao kriticke, ima u siječanjskim zapisima dosta toga što se neposredno pa i posredno odnosi na poemu »Dvanaestica«. U vezi s našim problemom navodim one koji se njega neposredno dotiču. Tako je Blok na dan 6. siječnja zapisao:

»Inteligencija i Revolucija.

Pred večer – ciklon. Govori se o tome da su oko pet sati ujutro raspršili Ustavotvornu skupštinu... Lakoća, cijeli dan – bujica ideja. 'Vie de Jesus'.

U burnim danima revolucije koja je u pjesniku budila brojne ideje (političke, literarne, religiozne, ideološke), on je uzimao u ruke i Renanovu knjigu »Vie de Jesus«. Da se u ovom prvom zapisu radi upravo o toj knjizi, iako Blok ne spominje njezina autora, saznajemo iz zapisa idućeg dana, gdje je između ostalog zabilježio: »Čitati Renana.« U onim je burnim danima zasnivao dramu o Kristu. Zato je čitao Renana i, razumije se, mnogo razmišljao o tesaru iz Nazareta i njegovim najbližima.

Zapis tog dana svjedoči da je Isusa zamišljao gotovo realistički ili bar ne tako mistički i nadzemaljski kao crkve. Zaželjeo je i da mu supruga Ljuba zacrta u zemljovidu krajeve kojima je Isus hodao. O Isusu je napisao da »je umjetnik. Od puka ima sve (ženska prijemljivost). 'Apostol'

obraća, a Isus preobradi. Propovijeda puku – miting. « Isusovu propovijed izjednačio je s političkim mitinzima koji su u revoluciji bili svakodnevna pojava. Dakle, modernizacija radnje i čina koju potvrđuje još i slijedećim odlomkom, gdje kaže da ima »Juda – čelo, nos i bradu – nalik Trockome. Opsjenar (što će reći velika nježnost u duši, velika htijenja).« Kada Isusa »aretiraju«, započinje »sudska komedija«. Spomenuo je i ljepoticu Magdalenu i Martu, naveo je da su apostoli krali višnje i pšenicu za Isusa, a na kraju nije zaboravio ni na prostitutke.

Prema tome, dramu o Isusu namjeravao je napisati posve sa stanovišta svog vremena i misaonosti, a ne kao što je uobičajeno u misterijima i pasionskim igrama, u kojima se, prije svega, ističe Isusovo božanstvo. Idućeg dana (8. siječnja) ne zapisuje ništa drugo no: »Cijeli dan – 'Dvanaestorica'. U nutrimi drhti.«

Kada mu je misao prešla s drame na poemu, razumije se, ne možemo ustanoviti, jer to nije određeno zapisao. Gornje je prva napomena o »Dvanaestorici« i vjerojatno je da se u zasnivanju drame, u noći od 7. na 8. siječnja, Bloku javila misao o poemi. Dramu o Kristu nikada nije napisao. Najvjerojatnije je ideja o poemi apsorbirala dramu, jer se poemom iscrpao. Renana je još nekoliko puta spomenuo, a u isto vrijeme napisao je esej »Inteligencija i revolucija« (završio ga je 9. siječnja) kao posljednji članak knjige »Rusija i inteligencija« koja bi sadržavala sedam članaka i uvod. Članci bi obuhvatili razdoblje od 1907. do 1918. Dnevnik svjedoči o silnom vrenju u pjesnikovu »ja«, o njegovoj intimnoj revoluciji koja nije prekinula sa svim prošlim u sebi, mada je pokušala združiti prošlo i sadašnje.

Svjedok je te sinteze poema »Dvanaestorica«.

Iz prošlosti Bloku je ostala njegova pjesnička religioznost, mistika simbolista. Za viziju na kraju poeme nadahnule su ga obje: simbolističko-mistička prošlost i revolucionarna sadašnjost, a nije isključeno da se pri tom ugledao i u Dostojevskoga koji se čitav život bavio tesarom iz Nazareta. Nije isključeno da je za tu viziju doista neposredan poticaj dobio iz odlomka o Kristu i socijalizmu što ga je Dostojevski napisao u poglavlju pod naslovom »Stari ljudi«, mada za to dosad nema neposrednih dokaza, nego smijemo govoriti samo o indiciji ili možda samo o slučajnoj podudarnosti.

Simbolisti su, tako reći, iznova otkrili Dostojevskoga i upozorili su na neke za njega neobično karakteristične crte i osobitosti koje literarna javnost nije dotada u dovoljnoj mjeri poštovala ili ih uopće nije ni primijetila. Privukli su ga štaviše u svoj svijet i, kako to često biva, također preko mjere tumačili s gledišta svoga svijeta i svoga literarnog smjera. Kao što su stariji romantičari (ne samo njemački!) nanovo otkrivali Shakespearea i privlačili ga u svoj svijet, »romantizirali« ga i također istakli kao svoj tvrdi štit protiv klasicizma i pseudoklasicizma, tako su

i ruski simbolisti nešto nalik na to učinili s Dostojevskim. Za ruskim su simbolistima krenuli mnogi na zapadu sve do ekspresionizma kada je štovanje Dostojevskog doseglo svoj vrhunac, da bi se u naše vrijeme opet obnovilo. Jedan od glavnih ideologa mističkog simbolizma Dimitrij Sergejevič Mereškovski (1866–1941) koji je svojoj prvoj pjesničkoj zbirci dao naslov »Simboli« (1892), objavio je 1901. godine knjigu »Tolstoj i Dostojevski« u kojoj je dao novo, dopunjujuće tumačenje Dostojevskoga i pokušao njime također učvrstiti svoje mističko-simbolističke poglede. No, kako je Blok u poredbi s Mereškovskim više simbolist i svakako daleko veći pjesnik ruskog simbolizma, to je Mereškovski s lirike uskoro prešao na pisanje romana i u esejistiku, dok je na području lirske poezije, uz Baljmonta, Bjeloga i druge, ostala njegova supruga Zinaida Hippus.

Revolucija je razbila simboliste. Na njezinu stranu stali su samo Blok i Andrej Bjeli koji se, doduše, još neko vrijeme kolebao, dok je Blok, unatoč različitim suprotnostima, odmah prišao revoluciji. To nije dokazao samo poemom »Dvanaestorica« i mnogim esejima i člancima, nego i aktivnim učešćem u različitim odborima i akcijama, napose na području kazališta. Mereškovski i Zinaida Hippus ubrzo su postali strastvenim protivnicima revolucije, naročito oktobarske. Zato su oni i emigrirali među prvima i iz emigracije strastveno napadali oktobarsku revoluciju, boljševike i socijalizam. Stoga nije ništa čudno što je po svom izlasku poema »Dvanaestorica« izazvala kod njih snažan otpor, jer je za njih bilo nečuveno i blasfemično to što je Blok u poemi postavio Krista na stranu crvenogardista koji za Mereškovskoga i Zinaidu Hippus (i još za mnoge druge u tim krugovima) nisu bili ništa drugo no obični razbojnici. Njima nije bilo jasno kako je najsuptilniji pjesnik simbolizma mogao doći do takve u nebo vapijuće blasfemije.

Poema »Dvanaestorica« izašla je u novinama »Zastava rada« 3. ožujka, kako je to i Blok zabilježio u svome dnevniku. Budući da su se prigorivo protiv vizije morali odmah pojaviti, zapisao je već sedam dana kasnije (10. ožujka): »Kada bi u Rusiji bilo pravo svećenstvo, a ne sloj prirodno tupih ljudi svećeničkog zvanja, odavno bi već spoznali da je 'Krist na strani crvenogardista'. Tu istinu, tako jednostavnu ljudima koji čitaju evanđelje i razmišljaju o njemu, jedva je moguće pobijati. Umjesto toga, u nas 'otpadaju od crkve' i ta bura u čaši vode prlja već bez toga prljavu (epidemijski prljavu) savjest velike i male buržoazije i inteligencije...

Da li sam (Krista – op. pisca) 'uzvisio'? Utvrdio sam samo čin: ako se stmoglavish u vrelu meteža na tom putu, ugledat ćeš 'Isusa Krista'. Mada ponekad i sam duboko mrzim tu ženskastu prikazu.«

14. siječnja je zapisao: »Zbiva se posve neobična stvar (kao sve): 'inteligenti', ljudi koji su navještali revoluciju, 'proroci revolucije', pokazali su se njezinim izdajicama. Strašljivci, huškači, čankolizi buržoaskog smeća.«

Već je Blok^{ov} esej »Inteligencija i revolucija« naišao na snažan otpor kod mnogih, prije svega kod Mereškovskoga i Zinaide Hippus. Književnik Sologub ogorčen je nad njim, jer »A. A. Blok koga smo svi ljubili, objavljuje svoj listić protiv svećenstva onog dana kada ruše crkvu Aleksandra Nevskoga«, kako je to sam Blok zapisao u dnevniku na dan 26. siječnja. Još je teži udarac bila poema »Dvanaestorica«, samo s tom razlikom što su zbog vizije klimali glavom također i lijevi.

Međutim, ta je vizija za stvaranja progonila i samog Bloka. »Strašna misao tih dana: ne radi se o tome da su crvenogardisti 'nedostojni' Isusa koji sada ide zajedno s njima, nego o tome da upravo On ide s njima, kada bi bilo potrebno da ide netko Drugi...« To je zapisao 20. veljače. A 10. ožujka napisao je još: »Marksisti su doista pametni kritičari, i boljševici imaju pravo što se boje 'Dvanaestorice'. Ipak... 'tragedija' umjetnika ostaje tragedija...«

Krajem travnja 1918. Blok je razmišljao o rimskom buntovniku Katolini (25. i 27. travnja), a istovremeno je mislio na Krista koji će doći (25. travnja). Bloku je doživljaj revolucije bio nedjeljiv od doživljaja tesara iz Nazareta i zato se, unatoč svim prigovorima slijeva i zdesna, nije mogao ni htio odreći završne vizije u »Dvanaestorici«. Za pjesnika ona nije bila samo simbol ili poetska metafora, već mnogo više: spoznaja i ideja njegova utopijskog socijalizma.

Dostojevskoga je čitav život pratio lik tesara iz Nazareta, od mladenačke revolucionarnosti preko robijske i prisilnog vojničovanja, pa sve do ponovnog ulaska u život i čak do smrti. O tome, u prvom redu, svjedoči genijalna »Legenda o velikom inkvizitoru« koju je sam smatrao najsnažnijim ateističkim djelom u književnosti, pa različiti, veći ili manji odlomci u drugim radovima i zapisima, prvenstveno u »Idiotu«, »Demonima« i »Braći Karamazovima«. Bog je za njega bio nerješiv problem, Krist određujući.

Što je Dostojevskome »Legenda o velikom inkvizitoru«, to je Bloku poema »Dvanaestorica«.

U svojoj poemi Blok je pošao dalje negoli Dostojevski u »Braći Karamazovima«, mada u »Piščevom dnevniku za godinu 1873« postoji odlomak koji svjedoči da je bar mladi Dostojevski koji se zanimao utopijskim socijalizmom i bio gotovo utopijski socijalist-ateist, mislio slično Bloku, odnosno slično doživljavao tesara iz Nazareta i njegov odnos prema socijalizmu. I Blok je također sličnim putem morao doći do svoje spoznaje, naime putem utopijskog socijalizma i vlastite spoznaje. Ako pažljivo pogledamo u mećavu snijega i revolucije, vidjet ćemo, prema Blokovu uvjerenju, tesara iz Nazareta koji s crvenom zastavom predvodi crvenogardiste.

U predavanju o Blokovo^j poeziji što ga je održao u lipnju 1919, pjesnik Nikolaj Gumiljov rekao je da mu se kraj »Dvanaestorice« čini

umjetno nalijepljenim i da je iznenadna pojava Krista, čisti literarni efekt. Blok je odgovorio: »Ni meni se ne sviđa svršetak 'Dvanaestorice'. Htio bih da je drukčiji. Kada sam djelo dovršio, začudio sam se: zašto Krist? Ali, što sam više gledao, to sam jasnije vidio Krista. I već sam tada zapisao: Na žalost, Krist!« Slikaru J. P. Annenkovu koji je poemu ilustrirao, dao je potanke upute o tome kako da nacrti završni prizor.

Majakovski koji je tada isto tako u punom zaletu doživljavao revoluciju, ali na posve drugačiji način nego Blok, zlobno je ironizirao i parodirao kraj poeme »Dvanaestorica«, mada mu se poema čak toliko sviđala da ju je, prema izvještajima, čitao bez konca i kraja. Posljednja dva stiha poeme: »V bjelom vjenčike iz roz – Vpjeredi – Isus Hristos« promijenio je za se karakterističnom ironijom u dvije varijante. U prvoj kaže: »V bjelom vjenčike iz roz – Vpjeredi – Avram Efros.« Efros je bio tada poznati krajnje estetizirajući kritičar. U drugoj je varijanti ironija Majakovskoga bila uperena protiv tadašnjeg narodnog komesara za prosvjetu – Lunačarskoga: »V bjelom vjenčike iz roz – Vpjeredi – Lunačarski narkompros.«

U jednom zapisu iz travnja 1920. Blok ponovno brani svoje djelo i ne odstupa od njega te također kaže da bi bila neistina, ako bi odrekao »svaki odnos 'Dvanaestorice' prema politici«. Istina je u tome, da je poema napisana u izvanrednom i kratkom trenutku, kada je jureći ciklon revolucije podignuo buru na svim morima – u prirodi, u životu i u umjetnosti. Blok se nada da politika neće ubiti smisao njegove poeme i da će nju također čitati i u budućnosti. Krajem 1920. rekao je u jednom razgovoru: »Neka poema 'Dvanaestorica' bude kakva već jest – ona je najbolje što sam napisao. I to zato što sam tada živio sa svojim vremenom.«

Poput većine simbolista i Blok je mnogo čitao Dostojevskoga, zato se i ime Dostojevskoga često pojavljuje u njegovim napisima i pismima. Pjesnik i filozof Vladimir Solovjov, s kojim je Dostojevski bio povezan posljednjih godina svoga života, umnogome je utjecao na ruski simbolizam. A bio je također blizak i Bloku. Zato ga se i poslije revolucije, godine 1920. (o dvadesetogodišnjici smrti), Blok sjetio toplim esejom. Blokova religioznost i mističnost bila je prije svega poetska, a ne crkveno-konfesionalna, te daleko od svakog dogmatizma. O tome svjedoče mnoga mjesta u njegovoj lirici. Izrazito misaone, idejne lirike ima malo u njegovu djelu, ali, unatoč tome, Blok nije bezidejni pjesnik, mada je između ruskih simbolista upravo on najviše i najčešće isticao muziku stiha i poezije, muziku koju je prvi navijestio Verlaine. Pod riječju muzika on nije podrazumijevao nešto naprosto glazbeno ili štaviše zvučno-apstraktno, nego neku duboku ljudsku i poetsku harmoniju koju pjesma izražava i po svojoj glasovnoj zvučnosti stiha, kao i po blagoglasju unutarnje muzike, melodijama, ritmovima i kontrapunktom u zvučne

valove prenesenih osjećajnih doživljaja i umstvenih spoznaja. Muzikalno osjećanje bilo je za Bloka jednako etičkom, kao što to i sam kaže u jednom zapisu.

Poema »Dvanaestorica« simfonijska je pjesma revolucije kojoj su zvuci i ritmovi što se izmjenjuju, čas u skladu s osnovnim provodnim motivom i doživljajem revolucije, čas njezin kontrapunkt i obratno. Čas slobodni stih, čas izraz i ritam narodne pjesme ili ulične popijevke (»častuške«), refren revolucionarne pjesme (»varšavjanka«). Ovdje izabrana riječ simboliste, tamo surova riječ svakidašnjice koja se s prvom veže prirodno i elementarno, kao što se kod Musorgskoga vežu narodne melodije i ritmovi s njegovima u novu, moćnu muziku. Blok je jedan od najmuzikalnijih pjesnika ne samo u ruskoj nego i u svjetskoj književnosti; među ruskim je simbolistima svakako najveći.

S Dostojevskim veže ga doživljaj religije i Krista, što posvjedočuje i poema »Dvanaestorica«. Blokovo doživljaj i spoznaja revolucije ne kreću se u pravcu znanstvenog socijalizma, nego su bliže nekim idejama utopijskog socijalizma, napose onog što ga je Francuz Etienne Cabet (1788–1856) zastupao u svojoj knjizi »Putovanje u Ikariju« i još više u djelu »Pravo kršćanstvo«. U posljednjem i dolazi do kategoričnog i zanosnog zaključka da je već tesar iz Nazareta bio komunist.

Sumnjam da je Blok ikada čitao Cabeta, no da je bio obuzet čitanjem Dostojevskoga, o tome, mislim, ne treba dvoumiti. Najvjerojatnije je upravo u njegovu djelu našao pobudu za svoju viziju u »Dvanaestorici«. Na takav zaključak usmjeruje zapis Dostojevskoga u »Piščevom dnevniku za godinu 1873«, u već spomenutom poglavlju koje nosi naslov »Stari ljudi«.

Dostojevski pripovijeda ovdje, kako su jednom kod Bjelinskoga koji je kao ateistički socijalist nijekao važnost kršćanstva u svome vremenu, razgovarali također o Kristu. Ideje francuskog socijalizma bile su tada među ruskom omladinom veoma žive, tã Francuska je, zemlja revolucija i naprednih ideja. bila za njih nešto nalik na ono što je za naše vrijeme, između dvaju ratova na zapadu, bila Rusija i oktobarska revolucija. Kada su Dostojevskoga zatvorili, našli su kod njega Cabetovu komunističko-utopijsku knjigu »Pravo kršćanstvo«.

U spomenutom poglavlju u »Piščevom dnevniku za godinu 1873« pripovijeda Dostojevski slijedeće:

»Ali je tu preostajala sjajna ličnost Kristova, protiv koje se bilo najteže boriti. Nauku je Kristovu on (Bjelinski – op. pisca) kao socijalist morao rušiti, nazvati lažnim i neukim čovjekoljubljem, osuđenim od suvremene znanosti i ekonomskih načela; no ipak je preostajao sjajni lik Boga čovjeka, njegova moralna nedostižnost, njegova divna i čudotvorna ljepota. Ali u svome neprekidnom, neugasivom zanosu nije Bjelinski zastao ni pred tom nesavladivom zaprekom, kako je zastao Renan koji

je u svojoj knjizi 'Vie de Jesus', punoj bezvjerja, objavio da je Krist ipak ideal ljudske ljepote, nedostižan lik koji se ne može više ponoviti ni u budućnosti.

'Da, znate li vi', pištao je jedne večeri (gdjekad je kao nekako pištao, kad bi se jako ražestio), obraćajući se meni, 'znate li vi da se ne smiju nabrajati čovjeku grijesi niti na njega tovariti dugovi i lažni obrazi, kad je društvo tako podlo uređeno da čovjek ne može da ne čini zlodjela, kad ga ekonomski odnosi vode u zločin, pa je besmisleno i okrutno zahtijevati od čovjeka ono što on već po prirodnim zakonima ne može da izvrši, sve da i hoće...'

Te večeri nismo bili sami, bio je nazočan jedan prijatelj Bjelinskoga kojega je on vrlo cijenio i u mnogom slušao; bio je i još jedan čovjek, književnik početnik koji je kasnije stekao glas u literaturi.

'Čak mi je i žao da ga gledam', prekinuo je odjednom Bjelinski svoje razjarene uzvike, obraćajući se prijatelju i pokazujući na mene, 'svaki put kada govorim o Kristu tako kao sada, mijenja se njemu cijelo lice, kao da bi da zaplače... Ta vjerujte, vi naivni čovječe', obratio se on opet meni, 'ta vjerujte, vaš bi Krist, da se rodi u naše vrijeme, bio najnezapaženiji i najobičniji čovjek; nestao bi pred današnjom znanosti i pred današnjim pokretačima čovječanstva.'

'O, ne-e-e!' primijetio je prijatelj Bjelinskoga. (Sjećam se, mi smo sjedili, a on se šetao amo-tamo po sobi.) 'O, ne: da se sada javi Krist, on bi pristao uz pokret i stao mu na čelo.'

'No, da, no da', odjednom se i sa začuđujućom žurbom složio Bjelinski. 'On bi se pridružio socijalistima i pošao bi za njima.'

Tako je čak Bjelinski klonuo pred tesarom iz Nazareta i pred Dostojevskim, jer taj neimenovani čovjek nije mogao biti nitko drugi nego Dostojevski koji još godine 1873. nije mogao sama sebe izdati, jer bi odmah navalili na njega zbog takva krivovjerstva, kao što su godine 1918. navalili na Bloka ljudi iz kruga Mereškovskoga i drugi. Iako nema dosad neposrednih dokaza da je taj zapis Dostojevskoga sam izravno izazvao u Bloku misao da na čelo socijalističkih crvenogardista stavi viziju s tesarom iz Nazareta koji ih s crvenom zastavom predvodi u snježnoj vijavici, ipak se on u obojice rodio iz jednaka doživljaja i iste spoznaje. A nije isključeno da se Blok inspirirao upravo tim zapisom Dostojevskoga. Ipak, to nije osnovno pitanje. Takvo shvaćanje naći ćemo već u utopijskih socijalista, napose u Cabeta, a nezavisno od njega doživljavali su ga i drugi. U našim književnostima Silvije Strahimir Kranjčević koji je u pjesmi »Ressurectio« vidio Krista na barikadama, i Ivan Cankar u alegorijskoj crtici »Kristova procesija« koju je kasnije preradio i dao joj naslov »Za križem«. Tu je crticu Cankar napisao iste godine kada i pripovijest-parabolu »Sluga Jernej i njegova pravda«. Crtica je prvi put izišla u prvomajskom broju socijalističkog lista »Crvena za-

stava«. Krista socijalistu simbolizirao je Cankar u tolikoj mjeri da ga je obukao čak u crvenu haljinu.

Dvadesetih godina, neposredno poslije prvoga svjetskog rata, francuski je pisac i komunist Henri Barbusse s istog stajališta napisao čak dvije knjige o tesaru iz Nazareta, a još živući američki pisac Upton Sinclair roman »They Call mi Carpenter«. U tom romanu opisuje što bi sve Krist doživio kad bi došao u kapitalističku Ameriku. I ateist Brecht napisao je tekst za pasionsku kantatu, kao što je Krleža napisao »Legendu« i pjesmu »Veliki petak godine hiljadudevetstoidevetnaeste« u kojoj uspoređuje umorstvo i smrt komunista Karla Liebknechta sa smrću tesara iz Nazareta.

U ovom slučaju, Kranjčević, Cankar, Krleža i Blok našli su se u istom idejnom svijetu revolucionarno-religioznog simbolizma s mladim Dostojevskim koji je zbog svojih revolucionarnih ideja isprva bio osuđen na smrt. Svoj doživljaj i utopijsko-socijalističku spoznaju Dostojevski nije mogao do kraja umjetnički izraziti, jer ga je u tome spriječila smrt prije nego što je dospio napisati završni dio »Braće Karamazovih« u kome je namjeravao prikazati kako Aljoša Karamazov umire kao revolucioner, osuđen zbog političkog zločina na smrt koju bi dočekao gotovo isto onako mirno i samosvjesno, kao što ju je čekao mladi Dostojevski. Uprkos tome, zametak te ideje koju je Dostojevski izrekao Bjelinskome, nalazimo već u »Legendi o velikom inkvizitoru«, ali jasno i umjetnički snažno izveo ju je i do kraja umjetnički i prvotno uobličio istom Blok u svojoj poemi »Dvanaestorica«.

Bratko Kreft